

TOROS TÜRKMENLERİNDE KEÇECİLİK

Aysen SOYSALDI*

Keçe yün liflerinin ısı, nem ve basınç uygulanarak, kohezyon özelliğini artırıp, birbirine kenetlenmesi ile meydana getirilen, tabaka halinde sıkıştırılmış, dokusuz bir tekstil ürünüdür.

Türklerde Keçe yapımı; hayvancılık ve özellikle de koyun yetiştiriciliğine önem verilmesi, soğuk iklim koşulları ile konar-göçer hayat şartlarına bağlı olarak keçeden üretilmiş yaygı ve giyimi gerektiren Orta Asya bozkırlarında doğmuştur.

M.Ö. V. yüzyıla tarihlendirilen, birinci pazırık kurganından çıkan, keçeden yapılmış yine keçe aplikasyonla süslenmiş, grifon ve

dağ keçisi mücadelesi figürlü eğer keçesi, Pazırık halısıyla aynı kurgandan çıkarılmış savaşçı atlı ile kraliçe figürlü duvar keçesi ve benzer buluntular, Türklerde bu kültürün tarihinin çok eskiye dayandığını açıkça göstermektedir¹.

Keçe sözü daha çok Batı Türkleri ile Oğuzlar arasında gelişmiş ve yayılmıştır. XI. yüzyılda Kaşkarlı Mahmut tarafından yazılan Divan-ı Lûgatı Türk'te keçe sözünün Oğuzca olduğu belirtilmektedir².

Resim 1: Gögrü Yaylası, kepenek ve koyunlar

Resim 2: Gögrü Yaylası, keçe ile döşenmiş karaçadırın içi

Keçe Türklerin tarih boyunca günlük hayatında önemli ihtiyaçlarını karşılayan bir tekstildir. En bilinen örnekleri olan keçe ile kaplanan yurt-çadır-topak ev ve yer yaygısı, keçe çizme, eyer örtüleri, eğer altına konan atın sırtını koruyan tegelti keçeler Orta Asya Türk kültürlerinin karakteri idi. Dede Korkut, hikayelerinde kiçe börklü deyişinde ifadesini bulan; keçe kalpak, Osmanlı ordusunun keçe külahı, gibi barınma ve giyim eşyalarıdır³. Evliye Celebi keçecilerden söz ederken "tahtı revanler üzerinde keçe teperek, yapağı hallaçlayarak geçerler" diyerek, keçeciliğin Osmanlı İmparatorluğu döneminde önemli bir meslek olduğunu ifade eder.

XIII. yüzyılda Orta Asya'da gezmiş olan Rubruk'a göre ise keçe yapımı her ailede, aile fertlerinin hepsinin katılması ile yapılan bir aile işidir⁴.

Türkiye'de keçecilik; Bunların yanında çobanların kullandığı kepenek yani keçe palto, keçe kalpak, yaygılar, eyer keçeleri günümüzde hala kullanılmakta ve keçecilik bir meslek olarak sürdürülmektedir. Geleneksel yöntem ve bezeme özellikleri ile Urfa, Afyon, Konya, Balıkesir, Yalvaç, Tire, Kula, Niğde, Akşehir, Bigadiç, Ödemiş ve Maraş gibi el sanatı tekstil üretiminde önde gelen merkezlerimizde keçeciler eskiden olduğu kadar önemli olmasa da bir iş kolu olarak mesleklerini icra etmektedirler⁵.

Toros yaylalarında koyun ve keçi yetiştiriciliği yapan ve konar-göçer kültür yapısını günümüze taşıyan Türkmenler Karaçadır (Kıl çadır) da yaşasalar da kendi ihtiyaçları için keçecilik geleneğini sürdürmektedirler. (Resim: 1,2)

1998 yılı Temmuz ayının ilk haftasında, İçel ve Tarsus İlçesi sınırları içinde, Torosların zirvelerinde, yaz gününde bile yolu karla kaplı Yazıgöl ve Ggr yaylalarında yapılan araştırma ile 26 Aralık 1978 de aynı ilçenin

kasabalarda beton zemine, toprak köy evlerinin ve çadırın tabanına serilerek soğuğun etkisinin azaltılması için kullanıldığı gibi dekoratif amaçlı yer yaygısı olarak

Resim 3: Karadirlik Köyü, keçe yaygı

Karadirlik Köyü'nde yapılan araştırmalarda keçe yaygı yapımının ve kullanımının oldukça yaygın olduğu görülmüştür. Ayrıca yörede yapılan diğer araştırmalarda da Tarsus İlçesi Nacarli ve Ardıçlı köyleri ile Çamlıyayla ilçesi Belınar Köyü'nde keçe yapımının devam ettiği tespit edilmiřtir⁶.

Yörede keçeler, obanlar için kepenek (Resim: 1), Kara çadırın st, yan ve arka kısımlarının kapatılması için, belde veya

(Resim: 2), hayvanları soğuktan korumak için örtü olarak ve semerlerinin i kısımlarını kaplamasında olduğu gibi bir çok kullanım alanı vardır.

Yaylada ve köyde keçe; ailece "Depme Keçe" (tepme keçe) denilen geleneksel yöntemle yapılmaktadır. Bazen de bezemede yardım için usta çağrılmaktadır.

Kaynak kişiler yaylada Aėustos ayının ilk yarısında yapılan yn kırkımı ile keçe yaptıklarını şöyle anlatmaktadır:

"Ynler dere veya soğuk su göleti içinde yıkanır, kurutulur ve hallaç atılır. Harman halindeki bu yönlerden irti denilen çubukla yerden yuvarlanarak toplanan yn kümesine "dulup"denir. Düz keçe için; yapılacak keçenin ebadında bir ul yere serilir. Bu ulun üzerine duluplar 10 cm. kalınlıkta yerleştirilir. Yerleřtirilen

Resim 4: Karadirlik Köyü, keçe yaygı detayı

Resim 5: Karadirlik Köyü, keçe yaygı detayı (Mehmet Göçer kitabeli)

yünün her tarafı elle kontrol edilerek, ince serilmiş kısımlara yün ilave edilir. Üzerine elle vurulduğunda ses çıkacak ölçüde su serpilir. Serili olan yünün bir kısa kenarına 5-6 cm. daha uzun olan "küçük ağacı" (6-7 cm. çapında düzgün ağaç sıruk) yerleştirilir. Alttaki çulun kenarı ile birlikte yünler ağaca sıkıca rulo yapılarak (gıvratılarak) sarılır. Buna "yastık" yapma denir. Yeteri kadar uzunlukta sağlam bir urgan ipinin ucu küçük ağacının bir ucuna bağlanarak yastığın dağılmaması için üzerinden dolanarak sarılır ve diğer ucu da küçük ağacının diğer ucuna bağlanır. Yastığın sağ-sol kenar ve ortasına üç ayrı kalın ip dolanarak uçları zıt yönde, karşılıklı olarak, üçü bir tarafta, üçü karşı tarafta duran altı güçlü erkek tarafından tutulur. Bu kişilerin ipleri çekmesi ve tepiklemesiyle yastık sert

zeminde yuvarlanarak yünlerin sıkışması sağlanır. Bu işlem bir saat sürdürülür. Böylece her ileri geri çekişte yastık suyu çekerek ve sıkışarak "kalıplaşma" gerçekleşir. Tepme işlemi biten ve kalıplaşan keçe açılarak çuldan ayrılır."

Düzgün sert bir zemin üzerine serilen keçe, uzun kenarı boyunca 30 cm. ende katlanır. Kadınlar dizleri üzerine oturarak, katlanan keçe üzerine kollarının bilek ve dirsek arasını yerleştirir. Bir taraftan ellerini yakmayacak sıcaklıkta su serpilirken, bir taraftan da kadınlar kolları ile keçeyi ileri-geri vurarak ezerler. Bu işlem keçe kaydırılarak diğer kenara kadar sürdürülür. Ne kadar çok tur yapılarak ezilirse keçe o kadar düzgün olur. Ezme işlemi biten keçe temiz ve düz bir yere

serilerek kurumaya bırakılır. Keçe bir yıl sonra yine sıcak su ile ezilirse daha kaliteli olur. Ak (beyaz) yada mor (kahverengi) koyun yününden bezemesiz, düz keçe bu şekilde yapılır.

Nakışlı (desenli-bezemeli-alakeçe) keçe yapılacak ise beyaz keçeler çeşitli renklerde boyanır. Renkli keçeler yapılacak bezeme şekillerine göre biçim verilerek veya şeritler halinde kesilir. Yere serilen çul üzerine bu şeritler ve desen parçaları ile önce desen yerleştirilir. Üzerine yün dulupları döşenerek düz keçe yapım işlemleri tekrarlanır. Çok renkli ve bezemeli keçelere "alakeçe" denir.

Desen özellikleri bakımından köyde usta yardımıyla yapılan keçeler ile yaylada göçerlerin yaptığı keçeler arasında farklılıklar vardır.

Köylerde keçe yapımı zamanı usta çağrılır. Keçe nakışı ustalar tarafından yerleştirilir. Karadirilik Köyü'nde kaynak kişiler Kavak Köylü Mehmet Göçer ve Ulaş Köyü'nden Kerim Usta'nın keçe nakışı yaptıklarını ifade etmektedirler. Usta işi alakeçelerin desenleri çağrılan ustalar yoluyla etkileşim sonucu diğer keçe yapılan bölgelerle benzerlik göstermektedir. Bu keçeler aynı zamanda çok renkli ve daha girift desenlidir. Usta işi desenlerde madalyon ve bordür kompozisyonlarında karakteristik motifler dikkati çekmektedir.

Yaylada keçe yapan aileler ise alakeçelerini tamamen atalarından gördükleri bezemelerle süslemektedirler. Bu bezemeler; yalın, şematik biçimlerden oluşmakla birlikte geleneksel Yörük kültürümüzü de yansıtmaktadır. Yayla keçelerinde zikzak, koç boynuzu, göz motifi gibi üreme, güç ve korunma amaçlı inançlara dayalı motifler çoğunluktadır.

Alakeçelerde zemin renkleri doğal yün renkleri olan kahverengi, siyah ve beyazdır.

Bezeme renkleri ise çoğunlukla kırmızı, sarı, turuncu, mavi ve yeşildir. Boyamada yörede çarşı boyası denilen anilin ve alizarin boya kullanılmaktadır.

Araştırmaya konu olan alakeçeler; 20. yüzyıl başından son 30 yıl öncesine kadar üretilen örneklerdir.

İlkörnek Karadirilik Köyü'nden, 190x290 cm. ebadında Mehmet Göçer Kitabeli alakeçedir. Bu keçe usta işi keçe örneğidir. (Resim: 3). Keçe yaygının ortasındagüneşi, ışınlarını ve bir yörüngede dönüşün ifadesi olan daire şeklinde madalyon görülmektedir. Afyon-Sandıklı, Akhisar, Balıkesir tepme keçelerinde da orta madalyon ve bordür motifleri bu keçe ile benzerlik göstermektedir⁷. (Resim: 4) Orta madalyonun iki kısa kenarı yönünde dikdörtgen biçimli madalyonlar yer almaktadır. Bu madalyonların ortasındaki eşkenar dörtgen; dört yapraklı, köşeleri dolgu çiçeğe benzer

Resim 6: Karadirilik Köyü, keçe yaygı

Resim 7: Karadirlik Köyü, keçe yaygı

şekillerle çevrelenmektedir. Bu çerçevenin dikey uzantısı olarak gelişen ve dört köşe yönünde S kıvrımlı dallar üzerinde, ortada birleşerek koç boynuzuna benzeyen kıvrımlı bezemeler halı desenlerini aratmayacak güzelliktedir (Resim: 5). Dikdörtgen biçimli madalyonların yan boşlukları kalın bordürlerle doldurulmuştur. Bordür üçgen bölmeler içinde yarım yıldızlarla süslenmiştir. Aynı bordürün yarı incelikteki şekli de, keçe yaygının dört tarafını çerçevelemektedir. Konya'da bu desendeki orta madalyona göbek ve onu tamamlayan dikdörtgen biçimli yan madalyonlara da kaplumbağa adı verilmektedir.

İkinci örnek yine Karadirlik köyünden Ulaş köylü Kerim Usta yapımı alakeçedir. 125x225 cm. ebadındadır. Zemin; şeritlerle, ortada eşkenar, dörtgen ve kısa kenar yönünde üçgenlere bölünmüştür. Orta boşluk; top, üçgen boşluklar ise koçboynuzu motifleri ile doldurulmuştur. Yaygının dört kenarındaki bordürde; "V" harfi biçiminde şekillerin birbirini takip eder yönde düzenlemesi görülmektedir (Resim: 6).

Yaylada aile yapımı örneklerden ilki; Yazıgöl Yaylası'nda Zühre Ayaşan'a ait 150x245 cm. ebadında alakeçedir (Resim: 7). Keçe yaygının dört kenarı "deve dişi" denilen şerit bordürle çerçevelemiştir. Bordürdeki üçgen bölmelerin içi "kirazlı" denilen kıvrımlarla bezenmiştir.

Ayaşan ailesi kış mevsimini Karadirlik köyünde, yazı da yaylada geçirmekte ve keçe yapıp sattıklarını ifade etmektedirler.

Diğer üç örnek ise Görgü yaylasında Takan aşireti mensubu Celal Takan'a aittir. Keçe yaygılara sergi adı veren aile; kara çadırın içini çift kat keçe ile döşemiştir (Resim: 2). Aile keçe yapımını atalarından öğrendiklerini ve kendi ihtiyaçları için yapıklarını söylemektedir.

Resim 8: Göygü Yaylası, keçe yaygı

Keçe sergilerde deve dişi bezemeli bordürler, zeminde şeritli bölmeler ve bu bölmeler içinde koç boynuzu, çiçek, benek, kelebek, nakışları ile bazılarında da "top" denilen orta madalyon motifleri oldukça yalın halde düzenlenmiştir. (Resim: 8,9,10).

Sonuç olarak tepme keçe Orta Asya'dan Anadolu'ya geçen maddi kültür mirasının bir parçasıdır.

Toros yörüklerinden bu sanatı meslek olarak sürdürenler Konya'da yerleşmiş, yaylalarda ve köylerde ise aile işi keçecilik devam etmektedir. Yazları yaylaya göçen Türkmenlerin nesilden-nesile geçen tepme keçe usulü ve geleneksel desen özellikleri hiçbir değişime uğramamıştır. Bu keçeler kendi ihtiyaçları için ve hiçbir ticari kaygı gözetilmeden üretilmektedir.

Somut olmayan kültürel mirasın korunması bağlamında temenni edilir ki yayla kültürü ve Yörük hayatı yaşayan bir müze olarak sergilensin, ıstar tezgahıyla, çulfalık tezgahıyla, keçesiyle yerinde üretip yerinde satışa sunmak imkanı sağlanmasın. Toroslar'ın

Akdeniz'e bakan güney yamaçlarında, yerli ve yabancı turistler için ilgi çekici günübirlik gezilerle turizme açık yaylalar meydana getirilsin. Böylece artık göçmekten bıkmış Yörüklere hem yol ve alt yapı hizmetleri götürülmüş hem de bu ilginç kültürümüz dünyaya tanıtılarak el sanatlarımıza birinci elden pazar payı kazandırılmış olur.

SUMMARY

Felt is a flexible sheet manufactured by the interlocking of fibers through a combination of mechanical work, moisture, and heat. The making felt appeared among Turks who were nomadic tribes in cold climate of Central Asia. The felt findings decorated with animal figures and human figures from the Pazarlık tombs dating 5th. c. B.C. reveal the history of felt in Turks.

The semi nomadic tribes on Taurus mountain region continued the tradition of making felt. The research held in 1998 on the semi nomads in the villages of İçel and Tarsus shows that the tradition of making

Resim 9: Göygü Yayları, keçe yaygı

Resim 10: Göygü Yaylası,
Keçe yayğı

felt in several design and decoration with colors continues. The villagers are also semi nomads; living in at villages in winter and moving to high mountainous area to breed sheep and goat. They produced felt for their own needs and they sell felt as a decorative element for houses. "Alakeçe" is a kind of felt consisting of colors and decoration. The information about "alakeçe" is derived from the masters in the region.

- 5 A.Topbaş, M. Seyirci, Feld making in Anatolia, İMAGE of Turkey, Issue 5, Puplished by TÛTAY, ANKARA, 1987, s.17.
- 6 T. Onuk, F. Akpınarlı. H.S. Ortaç, Ö. Alp, İçel El Sanatları, T.C. Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1998. T. Onuk, F. Akpınarlı. H.S. Ortaç, Ö. Alp, Tarsus El Sanatları (Dokumacılık, Örücülük, İşlemecilik), T.C. Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1998
- 7 A. Topbaş, M.Seyirci, a.g.m., s.16,17,18.

NOTLAR

- * Doç. Dr. Aysen SOYSALDI, G.Ü. Mesleki Eğitim Fakültesi, El Sanatları Eğitimi Bölümü, Ankara/TÜRKİYE.
- 1 N. Diyarbakirli, Türk Sanatı, Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 1972, s.79,103. E. F. Tekçe, "Pazırık, Altaylarda bir halının öyküsü", Kültür Bakanlığı Yay. Ankara,1993, s. 164-165
 - 2 B.Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş, Cilt 3, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1978, s.174,175
 - 3 B. Ögel, a.g.e. s. 182,183,185,187.
 - 4 B.Ögel, a.g.e. s.179.

KAYNAKÇA

- Fatma Göçer, 45 yaşında, Okur yazar Karadirlik Köyü.
- Sakine Dağlı, 45 yaşında, İlk okul mezunu Karadirlik Köyü.
- Esmе Köse, 72 yaşında, Okur-yazar. Karadirlik Köyü.
- Zühre Ayaşan, 60 yaşında Okuma Yazma Bilmiyor. Yazıgöl Yaylası.
- Celal Takan, 50 yaşında, Okur-yazar. Gögrü Yaylası.